

NİĞDE'DE HRİSTİYAN TÜRLERE AİT OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN ÜÇ HAMAM

Mehmet EKİZ*

ÖZ

Niğde, ilkçağdan günümüze kadar varlığını sürdürmüştür ve özellikle de Ortaçağda Anadolu'nun kayda değer kentlerinden biri olmuştur. Kentte bulunan eser çeşitliliği yanı sıra hem medeniyetler hem dinler bakımından da bir çeşitlilik söz konusudur. Bu eserlerin tespitine yönelik çalışmalara başladığımız sırada ilin merkezine yakın köyleri de incelemeye başladık. Bu köylerden üçünde, kaydedilen eserler arasında biri kısmen birkaç çalışmada konu edinilmiş diğer ikisi herhangi bir yayında mimari açıdan ele alınmamış üç hamam tespit ettik. Bu üç yapı için başlattığımız araştırmalar sonucunda yapıların mübadele sırasında Yunanistan'a gönderilen ve Karamanlılar da denilen Hıristiyan Türklere ait üç Hıristiyan hamamı olduğu anlaşılmıştır. Buldukları yerleşim yerlerinin en önemli yapılarından olan bu eserler 18 ve 19. yüzyılın mimari özelliklerini yansıtan eserlerdir. Yapıların ikisi çok harap vaziyette olmakla beraber birinin durumu iyidir. Özellikle harap durumda olan yapılarla ilgili herhangi bir çalışmanın bulunmaması, hamamların plan ve fonksiyonları ile belki de yakın bir vakitte tamamen yıkılabilecekleri endişesi ve Anadolu'daki Ortodoks Hıristiyan Türklere olarak bilinen Karamanlılar olarak da adlandırılan Ortodoks Türklerin mimari eserleriyle ilgili yeterli sayıda çalışmanın da bulunmaması bizi bu alanda çalışmaya yönlendirmiştir. Kendileri Hıristiyan olmalarına karşın özellikle hamam tipolojisinin Türk Hamam geleneği içerisinde yer alan benzerlerine yakın uygulamaları ve İslami tavsiyelere benzer temizlik mekânı anlayışı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karamanlılar, Hıristiyan Türklere, Niğde, Mimari, Hamam

THREE BATHS BELONG TO CHRISTIAN TURKS IN NİĞDE

ABSTRACT

Nigde, has existed from antiquity to the present day, and especially in the Middle Ages became one of the remarkable cities in Anatolia. As well as variety of works in the city, there is diversity in terms of civilizations and religions. Rank in we started to work in order to detect these works, we began to look nearby villages to the city center. We recorded three baths, two of them have not been addressed any publications in terms of architectural view but one of them has been subject in several studies partially. As a result of our own research for these three structures, it is understood to be three Christian baths belong to Christian Turks who known as "Karamanlı" during the population exchange sent to Greece. These structures are the most important buildings in this settlement, especially they are works reflecting architectural features of 18th and 19th centuries. Two of the buildings are in very poor condition but one of condition is quite good. Especially there are any studies related to ruined structures, with plans and functions of baths, worrying about destroying in a close time and in Anatolia Orthodox Turks known as Christian Turks as well as "Karamanlı", there is not enough studies related to architectural work of them that has led to work in this area. Despite the fact that Christians themselves, especially typology of the baths similar practises in Turkish bath tradition and conception of cleaning in space with islamic recommends is remarkable.

Keywords: Karamanlı, Christian Turks, Niğde, Architecture, Bath

Niğde merkezde yer alan eserlerin incelenmesi sırasında da tespit ettiğimiz üç Hıristiyan Hamamı için başlattığımız araştırmalar sonucunda bu yapıların mübadele sırasında Yunanistan'a gönderilen ve Karamanlılar da denilen Hıristiyan Türklere (Eyice 1975: 25-48, 1980: 683-696, Eröz 1983, Güngör 1984: 95-101, Baykurt 2007, Cahen 1985, Anzerlioğlu 2009) ait olduğu anlaşılmıştır.

Hamamların ilki Niğde'nin Fertek Köyü Hamamarkası Mevki'inde yer alan Fertek Hamamı'dır. Doğu tarafı Galip Bey Caddesi, kuzeyi Fatih Sultan Mehmet Caddesi güney ve batı tarafı ise konutlarla kuşatılmış ve yol seviyesinden yaklaşık 2m. daha

* Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, mekiz38@yahoo.com.

düşük ve kuzey-güney doğrultusunda hafif meyilli bir zemine dikdörtgen bir planla yerleştirilmiştir. Yol kotundan dolayı, hamamın zemin seviyesi aşağıda kaldığı için meyilli bir girişi vardır (Fotoğraf: 1).

Binanın giriş açıklığının yukarısına yerleştirilmiş enine dikdörtgen biçimli mermer bir levhaya ondört satır olarak yazılmış Karamanlıca kitabesine göre 1852 yılında başlanan inşaat 1853 yılında tamamlanmıştır(Özkarıcı 2006: 1242, Öger http://www.jasstudies.com/Makaleler/1082409234_60%C3%96gerAdem-vd-1137-1151.pdf.) (Fotoğraf:4). Plânı bakımından asıl halini büyük ölçüde koruyan hamamın, edindiğimiz bilgilere göre yapı 1990 başlarına kadar işlevini yerine getirmiş ve muhtelif tarihlere yapılmış onarımlara maruz kalmıştır. Kaba yonu taşlarla inşa edilmiş avlu duvarı, yapının batısında ve kuzeyinde külhan duvarları ile bitişir. Kitabesine göre banisi Turşucuoğlu Stilyanostur.

Esere yapının güneyinde yer alan soyunmalık kısmının doğu cephe aksına yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen biçimli düz atkılı bir açıklıktan geçilerek girilir. Kapı açıklığını örten kapı çift kanatlı olup metal ve günümüze aittir.

Hamamda mekânlar, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık olmak üzere güneyden kuzeye doğru sıralanarak uzanır. Kare biçimi soyunmalıktan sonraki ılıklik ve sıcaklık cepheden bir miktar taşıntı yaparak uzanır. Daha sonra cepheden taşan su deposu gelir ¹. Kübik bir hacme sahip soyunmalığın üzeri sekizgen prizmal bir kasmağa oturan köşeleri tromplarla kapatılmış ve aydınlık fenerine sahip taş bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalığa bitişik, ılıklik doğu-batı doğrultulu ve dikdörtgen biçimlidir. Güney-kuzey duvarları arasında uzanan iki kemerle üç bölüme ayrılarak her bir bölüm birer aynalı tonozla örtülüdür. Bu bölümün, batı tarafı zeminden bir miktar yükseltilerek seki yapılmış doğu tarafına ise sonradan yapıldığı anlaşılan helâ ve usturalık mekânı yerleştirilmiştir. Dikdörtgen bir hacim olarak düzenlenen sıcaklık kısmının girişin hemen önünde kuzey-güney yönünde iki kemer ile üç üniteye ayrılan doğu batı doğrultulu enine bir mekân teşkil edilmiştir. Burası tromplarla geçilen taş bir kubbeye, doğu ve batıda kalan eyvanlarla bu bölümün kuzeyinde kalan bölümün köşelerine yerleşen halvet hücreleri ve bunların arasında yer alan eyvanın üzeri aynalı tonozlarla örtülüdür. Üç eyvanlı ve iki köşe halvetli bir plan şeması sergileyen sıcaklıkta, Ortada kubbenin altına gelen bölümde prizmal bir kuruluşla sekizgen göbek taşı yer alırken, halvet hücreleri ve eyvanların duvarlarına bitişik olarak yapılan ve "U" şeması ile yerleştirilen sekiler duvarların boyunca uzanır. Sıcaklığın kuzey yanı boyunca uzanan dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu su deposu, sıcaklık kısmı ile deponun batı ucuna dik bir konumla yerleşmiş dikdörtgen formu ve beşik tonozlu külhan arasındadır (Plan: 1).

İnşa malzemesi olarak çoğunlukla düzgün kesme taş, az miktarda mermer ve çok az miktarda da tuğla kullanılmıştır. Beden duvarları, kubbeler, geçiş elemanları, tonozlar, kemerler ve su haznesinde taş, soyunmalık hariç zemin kaplamasında mermer, külhan ağızında ise bir miktar tuğla kullanılmıştır.

Yapının cephe duvarlarında, iç mekânda ve örtü sisteminin yüzeylerinde ince, dış yüzünde kaba yonu taş, giriş açıklığı ile pencerelerin söve ve lentolarında renkli ince yonu taş malzeme kullanılmıştır.

Cepheler, genel görünüş itibariyle tek kütle halinde algılanmakla birlikte ılıklik ve sıcaklık soyunmalık cephesine göre ve su deposunun cephesi de sıcaklığa göre bir miktar doğuya taşıntı yaparak uzanır. Binanın bütününe hâkim görünümdeki kübik soyunmalık kütesinin beden duvarları diğerlerine göre daha yüksektir. Kuzey yanındaki

¹ Asli durumunda sıcaklık bölümünün cephe yüzeyi ile aynı seviyede olan su deposunun duvarları 1984 yılında Fertek Belediyesine Başkan olan Halil Yıldız döneminde yapılan onarımlar sırasında cepheden taşkın bir biçim aldığı belediye çalışanları ile yapılan mülakatlar sırasında anlaşılmıştır.

diğer mekânlara ait kütle ise nispeten basık görünüşlüdür. Beden duvarları, soyunmalık ve sıcaklık kısımlarında bütün cephelerini çepeçevre dolaşan düz silmeli bir saçak ile sınırlandırılmıştır.

Üç kademe halinde algılanan soyunmalık cephelerinin ilk kademesini beden duvarları oluşturur bundan sonra gelen ve üst kenarları düz silmeli bir saçak kornişini ile sınırlandırılan sekizgen planlı prizmal kasnak ikinci, taş kubbe ise üçüncü kademeyi oluşturur (Fotoğraf:2). ılık ve sıcaklık kısmının örtü sistemi ve kubbe betonla kaplanmış, ışıklıklar dam yüzeyinden biraz çıkıntılı yapılmıştır. Su deposu ve külhan, sıcaklık kısmını oluşturan hacmin gövdesine dâhil edilirken külhan su deposunun kuzeybatı ucuna dik bir konumla daha alt seviyede yapılmıştır.

Binanın soyunmalık, ılık ve sıcaklık bölümlerinin cepheleri düzgün kesme ve kaba yonu taş örgüsünü yansıtmaktadır. Ancak duvarlardaki diğer bazı farklılıklar, zamanla yapılmış tamirat ve değişikliklere işaret etmektedir.

Yapının güney bölümünü oluşturan soyunmalık hariç bütün cepheler masif karakterlidir (Fotoğraf:2). Doğu cephenin bir bölümü ile kuzey cephenin yarısına kadar olan bölümü arazi meylinde dolayı toprak seviyesinin altında kalmaktadır². Binanın kuzeyine bitişirilen ve beşik tonozunun üzeri düz betonla kaplanan külhan ağız daha düşük kotludur. Bu mekânın bu günkü giriş açıklığının merdiven sahanlığına, duvardan duvara hazırlanan birkaç basamaklı merdivenle inilmektedir³. Burada yer alan metal basamaklı merdiven külhan ağızına ulaşır. Yine tadilatlar sırasında eklenen iki katı yakıt kazanının tamamen kapattığı ancak görülebildiği kadarıyla kaba yonu ve moloz taşlarla örülerek hazırlandığı anlaşılan külhanın içyapısı hakkında tam bir fikir edinilememiştir (Fotoğraf: 3).

Hamamın kapısı, soyunmalık bölümünün doğu duvarı aksına yerleştirilmiştir. Açıklık, yekpare düzgün bloklardan ibaret sövelerin meydana getirdiği lentonun yukarısında iki renkli taşlarla teşkil edilmiş kemerli, yarım daire şeklinde bir aydınlatma penceresi vardır. Bu kemeri ve söveleri iç bükey bir silme çerçeveler. Duvar yüzeyinde geometrik bütünlük oluşturacak şekilde kapı boşluğuyla mesafeli olarak yerleştirilmiş dik dönüşlerle üçgen biçimli düzenlenen profilli bu silme girişte bir alınlık görüntüsü uyandıracak biçimde yapılmıştır. Açıklığı çift kanatlı metal bir kapı örter (Fotoğraf:4).

Soyunmalık mekânı, kubbeli kübik bir hacimdir. Aydınlik fenerine sahip kubbe köşelere yerleştirilen dört trompla teşkil edilmiş sekizgen bir kaideye oturur. Kubbe eteği, az girintili ve dar bir kademe halindedir. Örtü sistemi ve duvarları beyaz badana ile boyalıdır. Giriş açıklığının bulunduğu yer hariç doğu, güney, batı kenarlara yerleştirilen soyunma sekileri duvarlara bitişik uzanır. Buralara tadilatlar sırasında ahşap camekânlar yerleştirilmiştir. Duvar yüzeyleri doğu, batı ve güney köşelere açılan dolap nişleri ve güney ve batıda üçer, doğuda iki boyuna dikdörtgen formlu mazgal pencere ve giriş açıklığının yukarıdaki yarım daire kesitli bir adet olmak üzere toplam dokuz pencere ile hareketlendirilmiştir⁴. ılıklığa açılan kapı soyunmalık mekânının kuzey duvarının aksına yapılmış metal kanatlı bir açıklıktır. Aydınlik fenerinin altında yer alan şadırvan altıgen planlıdır (Fotoğraf: 5).

Soyunmalığa bitişik, ılık kısmı doğu-batı doğrultulu ve dikdörtgen planlı bir

2 Belediye çalışanlarının ifadesine ve çevrede oturanların verdiği bilgilere göre ilk halinde güneye meyilli ve doğu duvarına bitişik taş döşeli bir zemine sahip olan ve avlu kapısından hamamın girişine kadar uzanan yol 1984-85 yılları arasında yapılan tadilatlar sırasında beton basamaklar yapılmak suretiyle yükseltilmiştir.

3 Yapılan tadilatlar sırasında asıl giriş değiştirilerek tam karşısına bugünkü kapı açıklığı yerleştirilmiştir.

4 Giriş holünü aydınlatan pencere kullanımına doğrudan yapıya geçişin sağlandığı yapılarda söz konusu olduğu zaman Niğde'nin geleneksel ev mimarisinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Huriye Altuner, "Geleneksel Niğde Evleri Giriş Düzenlemeleri ", Turkish Studies, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1643-1670, Ankara 2013 (Yaz).

mekândır. Güney-kuzey duvarları arasına atılmış iki kemerle üç üniteye ayrılarak her bir bölümün üzeri birer aynalı tonozla örtülmüştür. Bu bölümün batı tarafı zeminden bir miktar yükseltilerek sekilendirilmiş ve güney, batı ve kuzey duvarların aksına yarım daire kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Doğu tarafta ise sonradan yapıldığı bu bölümdeki kemerin arkasında kalan duvardan anlaşılan helâ ve usturalık mekânı bulunur.

Doğu batı yönünde dikdörtgen planlı bir hacim olarak düzenlenen sıcaklık kısmı hücreler ve kemerler vasıtasıyla altı eş üniteye ayrılmıştır. Giriş açıklığının hemen önünde kuzey-güney yönünde iki kemer ile üç üniteye ayrılan mekânda orta bölüm tromplarla geçilen ve duvarlara oturtulmuş taş bir kubbe ile doğu ve batıda kalan eyvanların ve diğer bölümlerin üzeri aynalı tonozlarla örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerine birer halvet hücresi, bunların arasına da bir eyvan yerleştirilmiştir. Üç eyvanlı ve iki köşe halvetli plan şemasına sahip sıcaklıkta, kubbenin altına gelen orta bölümdeki göbek taşı, sekizgen prizmal bir gövdeye sahip olup tamamen mermer levhalarla kaplıdır. Halvet hücrelerinin giriş açıklıklarına denk gelen bölümleri hariç mekânın duvar diplerine çepeçevre sekiler yerleştirilmiştir. Sonradan bölünerek ikişer küçük hücre elde edildiği anlaşılan batı ve doğu eyvanlarının yine aynı yönlerdeki duvarları boyunca uzanan sekiler, halvetlerin arasındaki eyvanda "U" şeması ile uzanır. Batı ve doğu yönlerdeki eyvanlarda ikişer, diğer bölümlerde üçer kurna yer alır. Su deposunu kontrol maksadıyla halvetlerin arasındaki eyvanın kuzeydoğu köşesine, açılan sekilerden daha yüksek kare prizma biçiminde bir yükselti yerleştirilmiştir. Sıcaklık mekânının duvarları sonraki bir tarihte 1 m. yüksekliğe kadar mozayikli betonla kaplanmıştır; bunların yukarısı ve örtü sistemine ait bütün yüzeyler herhangi bir süsleme unsuru taşımayan beyaz badana ile boyalıdır. Zemin ise mermerle kaplıdır (Fotoğraf: 6).

Sıcaklığın kuzey yanında yer alan dikdörtgen biçimli ve beşik tonoz örtülü su deposu, sıcaklık kısmı ile deponun batı ucuna dik bir biçimde yerleştirilmiş dikdörtgen formlu ve beşik tonozlu külhanın arasında yer alır.

Kurnalar kabaca oval kesitli ve mermer gövdeye sahiptir ve içi oval biçimde oyularak su haznesi yapılmıştır. Onbir tanesi orijinal olan kurnaların ön taraflarına birer çikinti yapılarak bu cepheleri baş aşağı yerleştirilmiş birer palmetle süslenmiştir.

Mekânları güneyden kuzeye doğru soyunmalık, ılık, sıcaklık olmak üzere sıralan Fertek Hamamı, Semavi Eyice'nin (Eyice 1960:99-120) sıcaklık ve halvet planı açısından, haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip şeklinde adlandırdığı Türk hamamı tipinin bir varyasyonu olarak değerlendirilebilir, üç eyvanlı ve köşe hücreli olarak inşa edilmiştir. Bu plan şemasına hem Anadolu Selçuklu, hem de Osmanlı dönemine ait hamamlarda rastlanmaktadır. Kayseri Huand Hatun Hamamı kadınlar kısmı (1238) (Önge 1995: 207), Kastamonu Frenkşah Hamamı (XIII. yy. ikinci yarısı) (Önge 1995: 244), Beçin Büyük Hamam (XIV.yy) (Ünal 200: 141), Ezine Sefer Şah Hamamı (XIV. yy) (Ayverdi 1989a: 498), Bursa Emir Sultan Hamamı (XV. yy) (Ayverdi 1989b: 359), Selçuk Saadet Hatun Hamamı (XV. yy. ortaları) (Daş 1998: 388), Afyon Gedik Ahmed Paşa Hamamı kadınlar bölümü (XV.yy. ikinci yarısı) (Ayverdi 1989c: 19), İstanbul Gedik Paşa Hamamı (XV. yy. ikinci yarısı) (Ayverdi 1989d: 600), Bursa Kadı Hamamı (XV.yy. ikinci yarısı) (Ayverdi 1989c: 143), Bergama Hacı Hekim Hamamı(XVI. yy. başı) (Ayverdi 1989e: 63), İstanbul Yahya Paşa Hamamı (XVI. yy. başı) (Yüksel 1989: 96), Şebinkarahisar Topal Mehmet Paşa Hamamı (1651) (Karpuz 1989: 34), Erzurum Gümrük Hamamı (XVIII. yy. ilk çeyreği) (Çınar 2012: 149) ve Ankara Şengül Hamamı erkekler kısmı (XIX.yy.) (Anonim 1983: 471) sıcaklık bölümlerinin plan şeması konumuz olan hamama benzeyen örneklerdendir. Bu yapıların büyük bölümünde eyvan örtü sistemleri tonozdur. Benzer plan şemasına sahip hamamlarda eyvanın kubbeye örtülmesinin XV. Yüzyıl itibariyle yaygınlaştığı değerlendirilmektedir. Bursa

Emir Sultan Süleyman Hamamı (1426) (Çınar 2010: 92) Afyon Gedik Ahmet Paşa Hamamı kadınlar kısmı(XV. yüzyıl) (Tanman 1996: 544), İstanbul Gedik Paşa (Karakaya 1996: 547-548), Bursa Perşembe (Kadı) Hamamı (1490) ve Bergama Hacı Hakim(XIV. yy civarı) (Eyice 1960: 109) erkekler kısmı, üç eyvanlı ve eyvanları kubbeye örtülü hamamlardandır ve bunlar sayıca daha azdır. Bununla birlikte Ankara Karacabey erkekler kısmı (XV.yy) (Ayverdi 1989b: 266), Trabzon Tophane (1494) (Karpuz 1990: 62), İstanbul II. Bayezid (XVI.yy.başı) (Yüksel 1989: 73) ve Artvin Şehir Hamamı (XVIII. yy. başı) (Anonim 1983: 743) gibi sıcaklığı dört eyvanlı şema gösteren birkaç hamamda eyvanlar kubbeye örtülüdür.

İkinci eserimiz Yeşilburç Köyü'ndedir. Güneybatı yönünde oldukça meyilli bir arazinin, tesviye edilmesi sonucu elde edilen ve yine hafif meyilli dikdörtgen bir zemine, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yerleşmiştir. Bugün Yeşilburç Köyü Hamamı olarak anılmaktadır.

Kitabesi bulunmayan eserin banisi ve mimarı hakkında herhangi bir belge ya da bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak köyün daha önceki sakinlerinin mübadele sırasında Niğde'den gönderilen Hıristiyan azınlık olduğu bilinmektedir. Yeşilburç'ta söz konusu Hıristiyanlardan kalan eski bir kilise camiye dönüştürülmüş olup halen ibadete açıktır. Kilisenin halen mevcut olan ve Karaman Türkçesiyle yazılmış kitabesi, burada yaşayanların Hıristiyan Türklerin varlığını ortaya koyarken hamamın da onlara ait olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu köyün tarihine dair Karamanlıca bir vesikada, hamamın yerinin uygun olmadığından ve masrafının fazlalığından şikâyet edilerek inşa tarihinin 1866 olduğu (Dinçer <http://blog.milliyet.com.tr/yesilburc--deneyi--tarihine-bir-bakis/Blog/?BlogNo=444832> Son erişim tarihi 29.05.2014).

Eser plan özelliklerini büyük ölçüde korumakla birlikte iç mekânda ve dış duvar kaplamaları sökülerek ciddi tahribata uğratılmıştır. Günümüzde bina metruktur ve kullanılmamaktadır (Plan:2).

Hamamın, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık olmak üzere güneydoğudan kuzeybatıya doğru sıralanan mekânlarından, soyunmalık ve ılıklik kısımlarının ayrı girişleri olmakla birlikte soyunmalıktan ılıkliğa ve oradan da sıcaklık kısmına geçilir.

Kübik bir hacme sahip olan soyunmalık kısmının üzeri sekizgen prizmal kasmağa oturan taş bir kubbe ile örtülüdür. Kasmağın, kuzeydoğu yöndeki iki cephesi hariç her cephesinde birer pencere mevcuttur. ılıklik kısmı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve beşik tonozla örtülüdür. Kare formlu sıcaklık kısmı taş bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, doğrudan duvarlara oturmakla beraber köşeler trompla geçilmiştir. Sıcaklığın kuzeybatı yanı boyunca dikdörtgen planla uzanan ve sivri beşik tonozla örtülen su deposu, sıcaklık kısmı ile külhanın arasındadır (Fotoğraf: 7).

İnşa malzemesi çoğunlukla düzgün kesme taş, az miktarda mermer ve tuğladır. Beden duvarları, kubbeler, geçiş elemanları, tonozlar, kemerler ile su haznesinde taş, soyunmalık hariç zemin kaplamasında mermer, külhan ağzında ise bir miktar tuğla kullanılmıştır.

Yapının cephe duvarlarında ve iç mekânda külhan bölümünün cephesi ve iç mekânı hariç olmak üzere özenle yapılmış ince yonu taş, örtü sisteminin içerdeki yüzeylerinde ince dışında kaba yonu taş, giriş açıklığı ile pencerelerin söve ve lentolarında yine ince yonu taş malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf: 7).

Hamamın cepheleri, genel görünüş itibarıyla biri soyunmalık, diğeri öteki mekânlara ait olmak üzere birbirine bitişik iki kütle halinde algılanır ve görünüş bakımından ortak özelliklere sahiptir. Binanın bütününe hâkim görünümdeki kübik soyunmalık kütesinin beden duvarları ile diğer bölümlerin duvarları yaklaşık eş yüksekliktedir. Ancak kubbenin etkisiyle kuzeybatı yanındaki diğer mekânlara ait kütle

nispeten daha basık görünmektedir. Beden duvarları, soyunmalık kısmında küçük bir bölümü kalmış tahminen ön cepheyi kateden düz silmeli bir saçak ile sınırlandırılmıştır. Cephe kaplamaları söküldüğü için asli haline dair kesin bir fikir vermemektedir(Fotoğraf: 7).

Soyunmalık cepheleri üç kademe halinde algılanır. İlk kademeyi oluşturan beden duvarlarından sonra gelen sekizgen planlı prizmal kasnak ikinci, moloz taş kubbe ise üçüncü kademeyi oluşturmaktadır. Hamamın ılıklik kısmının örtü sistemi toprak kaplanarak düzleştirilmiştir. Sıcaklık, basık görünmekle beraber soyunmalık kütesine benzer bir görünüşe sahiptir. Su deposu ve külhan, sıcaklık kısmını oluşturan hacmin gövdesine dâhil edilirken külhanın kuzeybatı tarafına yapılan ve külhanı da içine alan mekân daha alt seviyededir. Binanın diğer cepheleri tamamen toprak yamaca yaslandığı için görülememektedir(Fotoğraf: 8).

Binanın kuzeybatısında yer alan külhan daha düşük kotlu bir zemine yerleşmiştir. Külhan ağız düzgün kesme, moloz taş ve tuğla ile örülerek, basık kemerli bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Buradan yükselen tüteklik bir baca gibi örtü sistemine kadar ulaşmaktadır (Fotoğraf: 9).

Hamamın iki giriş açıklığı⁵ vardır bunlardan ilki soyunmalık bölümüne açılır ve güneydoğu duvarın aksına yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 7). Açıklığın iki tarafı, yekpare düzgün bloklardan söveler ve lento ile teşkil edilmiştir. Lentonun yukarisına dikdörtgen planlı bir aydınlatma penceresi yerleştirilmiştir. Kapı boşluğuyla mesafeli olarak yerleştirilmiş profilli bir silme, bu pencereyi ve kapı sövelerini, geometrik bir bütünlük oluşturacak şekilde kuşatır (Fotoğraf: 10).

Soyunmalık mekânı, kubbeli kübik bir hacimdir. Kubbe, köşelere yerleştirilen dört trompla teşkil edilmiş sekizgen bir kasnak üzerinde yükselir. Örtü sistemi ve duvarları kaplayan düz sıvalı yüzeylere herhangi bir süsleme unsuru taşımayan beyaz badana yapılmışsa da özellikle örtü sistemine ait bölümlerde ve duvarlarda yer yer sıvalar dökülmüştür. Zeminde yapılan kazıların tahribatından dolayı döşemeye ait herhangi bir veriye ulaşılamamaktadır. Duvar yüzeyleri kuzeydoğu, güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı köşeler ile kuzeydoğudaki duvarın tam aksına açılan dolap nişleri ve güneydoğudaki ile giriş açıklığının yukarisındaki boyuna dikdörtgen formlu mazgal pencerelerle hareketlendirilmiştir. İlıkığa açılan kapı, soyunmalık mekânının kuzeybatı duvarının aksına yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 11).

Soyunmalığa bitişik ılıklik, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen formlu olup beşik tonozla örtülüdür. Bu bölümün, güneybatı duvarının soyunmalık duvarıyla bitiştiğı kısmına, hamama dışarıdan girişi sağlayan ikinci bir kapı açılmıştır. Bu bölüm kaçak kazı yapmak veya malzeme tedarik etmek maksadıyla tamamen kazılmış ve zemin kaplaması sökülmüştür. Sıcaklığa geçişi sağlayan açıklık ılıklik mekânının kuzeybatı duvar aksından biraz mesafeyle güney batıya kaydırılmıştır.

Soyunmalık kısmına benzer bir biçimde düzenlenen sıcaklık bölümü kare biçiminde kübik bir hacimdir. Kubbeye tromplarla geçilmiş daha sonra duvarlar kemerlerle hareketlendirilmiştir. Mekân kubbe üzerine, şaşırtmalı bir sıra takip edecek biçimde açılan dairesel ışık gözleri ile aydınlatılmaktadır. Kuzeybatı duvarın aksında, takriben 2 m. yükseklikte, su deposuna açılan dikdörtgen formlu küçük bir gözetleme penceresi vardır. Yapılan ağır tahribat hem zemine hem su kanallarına ciddi zararlar vermiştir. Yapılan incelemeler sonucunda duvarda ya da zeminde halvet hüccresine ait bir ize rastlanmamıştır (Fotoğraf: 12). Sıcaklık mekânına ait bütün yüzeyler herhangi bir

⁵ Önce bu konuda soğuk havalarda soyunmalık yerine doğrudan ılıklik kısmının kullanılmasına yönelik olabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Yılmaz Önge, XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları, Ankara 1995, s.24.

süsleme unsuru taşımayan düz sıva kaplanarak badanalanmıştır. Sıcaklığın kuzeyindeki beşik tonozlu su deposu dikdörtgen biçimlidir ve sıcaklık ile dikdörtgen formu ve üzeri beşik tonozlu olan külhanın arasında yer alır.

Bu plan tipinde Anadolu'da çok sayıda hamam inşa edilmiştir. Bu hamamlar arasında Aydın Nasuh Paşa Hamamı (M.1708) (Anonim 1983: 677-678), Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi Hamamı (M. 1728) (Ekiz 2006: 82-87), Gülşehir Karavezir Silahtar Seyyid Mehmet Paşa Hamamı (M.1779) (Köşklü 2001: 80-81), İzmir Basmane Hamamı (XVII. yy) (Ürer 2002: 7-10), İzmir Çivici Hamamı (XVIII. yy) (Ürer 2002: 11-13), Sivas Pirkinik Hamamı (XIX. yy ortaları) (Topçu 2013: 75) zikredilebilir.

Üçüncü eserimiz Bu gün Kurdunus (Hamamlı) Hamamı adıyla anılan hamamdır. Yapı Kumluca Köyü ile Hamamlı Köyünü birbirine bağlayan yol üzerinde, Kumluca Köyü'nün çıkışındaki mezarlığın doğusuna kuzey-güney yönünde ve yine hafif meyilli bir arazinin tesviyesi ile elde edilen dikdörtgen bir zemine, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir.

Kitabesi bulunmayan eserin banisi ve mimarı hakkında herhangi bir belge ya da bilgiye ulaşılamamakla birlikte Karamanlılara ait olan ve 1914 yılında Grek harfli ancak Türkçe olarak yazılan "Nevşehir Salnamesi"nde yer alan "..... Kodonostasion yeniden inşa edilmiş ve bundan dört sene evvel birde hamam yapılmıştır." (Öger-Özdem 2014: 73). İfadesi salnamenin yazıldığı tarihten (1914) dört yıl önce hamamın yapıldığına işaret etmektedir. Buna göre hamam 1910 tarihinde yapılmış olmalıdır. Köyün sakinlerinin Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi sırasında Niğde'den gönderilen Hristiyanlar olduğu bilinmektedir⁶. Bugün cami olarak kullanılan kilisenin kitabesinin Karaman Türkçesiyle yazılmış olması sebebiyle mübadeleden önce burada yaşayanların Hristiyan Türkler olduğunu değerlendirmekteyiz. Dolayısıyla hamamında onlara ait olduğu kanaatindeyiz.

Eser plan özelliklerini kısmen koruyabilmiştir. Soyunmalık kısmı tamamen yıkılarak ortadan kalkmış olan yapı, günümüzde köye ait bazı malzemelerin saklandığı bir depo hüviyetindedir(Plan:3).

Hamamın mekânları, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık olmak üzere kuzeyden güneye doğru sıralanmaktadır. Yapı günümüze dikdörtgen planlı bir ılıklik, kare planlı bir sıcaklık ve sıcaklığın batısına yerleştirilerek ılıkliğin güneybatı köşesine bitirilen dikdörtgen biçimli su deposu ve külhanı ile birlikte ulaşmıştır. Eserin soyunmalık mekânı tamamen, güney batıdaki su deposu ise kısmen yıkılmıştır. Kalan izlere göre soyunmalık kısmı ılıkliğin kuzeyindeydi ve muhtemelen bu bölümden ılıkliğe ve oradan da sıcaklık kısmına geçilmekteydi.

ılıklik kısmı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve tonozu andıracak biçimde yassılmış oval bir kubbe ile örtülmüştür. Çokgen bir kasağa oturan kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Bu bölümün batı tarafına yerleştirilen ve kare planlı birer hacim olarak yan yana düzenlenen tıraşlık ile helâ hücrelerini örten kubbelere geçiş yine tromp kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf: 13).

Hamamın sıcaklık kısmı kare planlıdır ve yüksekçe bir kasağa oturan kubbeye geçişte tromp kullanılmıştır. Sekizgen kasağın her cephesine yuvarlak formu birer pencere açılmıştır.

6 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Öztürk, Niğde Sancağı'nın İdari ve Demografik Yapısı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995; aynı yazar, Niğde'de Mübadele ve Mübadelelerin Uygulanışına Dair Bir Teftiş Raporu 1924-1927, Niğde Tarihi Üzerine, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 269-288.

Sıcaklığın batısındaki dikdörtgen formlu ve beşik tonozlu su deposunun, güney-batı köşesi kısmen yıkılmıştır (Fotoğraf: 14).

İnşa malzemesi olarak çoğunlukla kaba yonu, moloz ve az miktarda kesme taş kullanılmıştır. Beden duvarları, kubbeler, geçiş elemanları, tonozlar, kemerler ile su haznesinde kaba yonu taş, kubbe kasnakları, köşe taşları ve sövelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır (Fotoğraf: 13).

Hamamın cepheleri, genel görünüş bakımından biri ılıklik, diğeri sıcaklık olmak üzere birbirine bitişik iki kütle halinde algılanırken ılıkliğin kuzeyindeki soyunmalık kısmından günümüze ulaşan duvar bir kalkan duvarı gibi ılıkliğin kubbesinin önünü kapatır. Binanın bütününe hâkim görünümdeki kübik soyunmalık kütlelerinin beden duvarları hafif bir ondülasyon yaparak yükselir ve ılıklik kısmının duvarlarına göre daha yüksek bir görünüm arz eder. Sıcaklık bölümünü örten kubbenin yüksekliğinin etkisi diğerk mekânların daha basık görünmesine yol açar. Beden duvarları, tüm cephelerde oldukça özensiz bir işçilikle yapılırken doğu cephesi moloz taşlı duvarla boydan boya kapatılmıştır. Bazı kısımları düşmüş olmakla beraber düz bir saçak, binanın kuzey cephesi hariç bütün cephelerini boydan boya dolaşır (Fotoğraf: 13).

ılıklik cepheleri üç kademe halinde algılanır. İlk kademeyi oluşturan beden duvarlarından sonra gelen çokgen planlı kubbelere ait kasnaklar ikinci, moloz taş kubbeler ise üçüncü kademeyi teşkil eder. Sıcaklık, oldukça yüksek bir görünüşe sahiptir. Bu bölüm ilki beden duvarları ikincisi kasnak üçüncüsü kubbe olmak üzere üç kademe halinde algılanır. Su deposu ve külhan, sıcaklık kısmını oluşturan hacmin gövdesine dâhil edilmiştir.

Bütün cepheler, masif karakterli olup, sadece ılıklik bölümünün kuzey duvar aksına yerleşmiş dikdörtgen biçimli bir kapı açıklığı bulunur (Fotoğraf: 13). Batı cephenin güney ucunda yer alan ve yaklaşık yarısına kadar toprak seviyesinin altındaki külhan ağızı bu cepheyi hareketlendirmektedir (Fotoğraf:14).

Hamamın ılıklik kısmına girişi sağlayan açıklık, kuzeydoğu duvar aksına yerleştirilmiştir boyuna dikdörtgen formludur. Açıklığın iki tarafı, düzgün kesme taş örgüyle meydana getirilirken üst kenarı yekpare bir taş lento ile teşkil edilmiştir. ılıklik kısmı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimlidir ve tonozla benzeyen yassılmış oval bir kubbe ile örtülüdür. Çokgen bir kasnağa oturan kubbeye geçiş tromplarla sağlanırken kubbe eteğinde tromplar arasında kalan kısa kenarlarda yuvarlak sağır kemerler, uzun kenarlarda ise dekoratif amaçlı sepet kulpu kemere benzer bir eleman kullanılmıştır. Bu bölümün batı tarafına yerleştirilen ve kare planlı birer hacim olarak düzenlenen tıraşlık ile helâ hücrelerini örten kubbelere geçiş yine tromp kullanılarak gerçekleştirilmiş ve trompların aralarında kalan bölümlere yuvarlak birer dekoratif kemer yapılmıştır. Yassı kubbenin yüzeyinde, şaşırtmalı olarak yuvarlak kesitli künkler yerleştirilerek çok sayıda, ışık deliği açılmıştır. Duvar yüzeyleri ve örtü sistemi tamamen düz sıva ile kaplanarak badana yapılmıştır. Sıcaklık, usturalık ve helâ kapıları ılıklik mekânına açılmaktadır. Sıcaklık, usturalık ile helâ mekânlarının kapıları düz lento ile geçilmiş boyuna dikdörtgen biçiminde birer açıklıktır(Fotoğraf: 13).

Sıcaklık bölümü kare formlu kübik bir hacimdir. Kubbeyi oturtmak için, köşelere tromplar yerleştirilmiş ve trompların arasına birer yuvarlak sağır kemer yapılmak suretiyle duvarlar hareketlendirilmiştir. Mekân kubbe üzerine, şaşırtmalı bir sıra takip edecek biçimde açılan dairesel ışık gözleri ile aydınlatılmaktadır(Fotoğraf: 15). Batı duvarın aksına yerleştirilen takriben 2 m. yükseklikte, su deposuna açılan dikdörtgen formlu küçük bir gözetleme penceresi vardır. Zeminde giriş açıklığının bulunduğu kuzey taraf hariç duvar diplerine zeminden yükseltilerek "U" biçiminde seki teşkil edilmiştir. Yapılan tahribat hem zemine hem su kanallarına ciddi zararlar vermiştir. Yapılan

incelemeler sonucunda duvarda ya da zeminde halvet hücrelerine ait bir ize rastlanmamıştır. Sıcaklık mekânına ait bütün yüzeyler herhangi bir süsleme unsuru taşımayan düz sıva kaplanarak badana yapılmıştır. Beşik tonozla örtülen su deposu sıcaklığın batı tarafı boyunca dikdörtgen planla uzanır.

Bu plan tipinde Anadolu'da çok sayıda hamam inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları arasında, Aydın Nasuh Paşa Hamamı (M.1708) (Anonim 1983: 677-678), Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi Hamamı (M. 1728) (Ekiz 2006: 82-87), Gülşehir Karavezir Silahtar Seyyid Mehmet Paşa Hamamı (M.1779) (Köşklü 2001: 80-81), İzmir Basmane Hamamı (XVII. yy) (Ürer 2002: 7-10), İzmir Çivici Hamamı (XVIII. yy) (Ürer 2002: 11-13), Sivas Pirkinik Hamamı (XIX. ortaları)(Topçu 2014: 75) sayılabilir.

Hıristiyan Türklerden günümüze kalan Fertek, Yeşilburç ve Kurdunus (Hamamlı) Köylerinde yer alan hamam binalarından sadece Fertek Hamamında kitabe vardır. Bu üç hamam giriş eksenini boyunca sıralanan soyunmalık, ılık ve sıcaklık mekânlarından müteşekkildir.

Plan tipolojisi bakımından Türk hamamlarının en önemli mekânlarını oluşturan sıcaklık yerleşim şeması Fertek Hamamında üç eyvan ve köşe hücreleri şeklinde tertiplenmiştir⁷. Diğer iki hamamda halvet hücrelerine ait bir emare tespit edilememiştir. Hamamlar fonksiyonları gereği dışa kapalı olup sade cephe duvarları ile soyunmalık cephelerindeki kapı ve üst kotlardaki pencerelerden başka açıklığa sahip değildir. İnşa malzemeleri ise özellikle kemer, kubbe içi ve tonozlarda kesme; duvarlarda moloz, kaba yonu, düzgün kesme taştır. Duvar örgülerinde bazen farklı renklerde taşların nöbetleşe sıraları ile renklendirilmiş dekoratif niteliklere rastlanmakla birlikte bina cepheleri masif karakterlidir.

Kısaca sıraladığımız bu özelliklerin hepsi Fertek, Yeşilburç ve Kurdunus (Hamamlı) hamam mimarisinde karşımıza çıkmaktadır. Büyük boyutlarıyla buldukları beldelerin önemli mimari eserleri durumundaki bu binalar 18 ve 19. yüzyılın mimari özelliklerini yansıtan eserlerdir, her bakımdan Türk hamamlarının tipik niteliklerine sahip olmaları ile dikkati çekmektedirler. Özellikle Yunan ve Roma hamamlarında ve onların bir nevi devamı sayılabilecek Bizans hamamlarında bir havuz (piscina) (Yegül 2004: 238), su yalağı, yuvarlak küvet benzeri kaplar ya da yukardan akan sular ile yıkanılırken (Yegül 2009: 102) İslami anlayışta bunun aksine belirli bir miktardan daha küçük durgun suda beden temizliği yapılamayacağından⁸ havuz yerine akan su ve bu suyun altına yapılan kurnalar kullanılmıştır. İşte Fertek, Yeşilburç ve Kurdunus (Hamamlı) Hamamlarında da aynı İslami usulde olduğu gibi kurna ve akarsu ile yıkanma şekli tercih edilerek klasik Türk hamamlarının planlarını yansıtan mekân anlayışının ve yıkanma prensiplerinin benimsenmiş olması dikkat çekicidir. Bu durumun hem kültür tarihimiz hem de mimarlık tarihimiz açısından önemli olduğunu değerlendirmekteyiz.

KAYNAKÇA

ALTUNER, Huriye,(2013)“Geleneksel Niğde Evleri Giriş Düzenlemeleri ”, **Turkish Studies**, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1643-1670, Ankara (Yaz).

ANONİM, (1983)**Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski eserler I**, Ankara.

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal A. Aru, Türk Hamamları Etüdü, İstanbul 1949; Semavi Eyice, a.g.m s.108-115; Yılmaz Önge, XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları, Ankara1995; Semavi Eyice, "Hamam", İslam Ansiklopedisi(DVY), C:XV, İstanbul 1997, s.402-430.

8 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali, Taharet (Temizlik) Kitabı adlı bölümü, Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, Ankara 1987.

- ANZERLİOĞLU,(2009) Yonca, **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Ankara.
- ARU, Kemal Ahmet, (1949)**Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul .
- AYVERDİ, E. Hakkı, (1989a)**Osmanlı Mimârisinin İlk Devri**, I, İstanbul.
- AYVERDİ, E. Hakkı, (1989b) **Osmanlı Mimârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, II, İstanbul.
- AYVERDİ, E. Hakkı, (1989c) **Osmanlı Mimârisinde Fâtiḥ Devri**, III, İstanbul.
- AYVERDİ, E. Hakkı, (1989d) **Osmanlı Mimârisinde Fâtiḥ Devri**, III, İstanbul.
- BAYKURT, Cami,(2007) **Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler**, İstanbul.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi, (1987)**Büyük İslam İlmihali**, Ankara.
- CAHEN, Claude, (1985)**Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul.
- ÇINAR, Sahure, (2002)"Erzurum Gümrük Hamamı'nın Öncesi ve Sonrası/History Of Erzurum Gümrük Hammam." **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi/Journal of Fine Arts Faculty** 20 s. 145-154.
- ÇINAR, Sahure, (2010) Erzurum'da Hamam Mimarisi ve Hamam Kültürü, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum .
- DAŞ, Ertan, "Selçuk'taki Türk Hamamları", (1998) **Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, Bildiriler**, İzmir, s. 385-397.
- DENKTAŞ, Mustafa, (2000) **Kayseri Tarihi Su yapıları (Çeşme ve Hamamlar)**, Kayseri.
- DÜNDAR, Mesut, (2004) "Niğde/Bor Hamamları",**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 44,2 Ankara, s. 163-173.
- EKİZ, Mehmet (2006) **Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERAT, Birsen, (1997) **Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERAVŞAR,(2004) Osman, **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**, Konya.
- ERÖZ, Mehmet, (1983) **Hıristiyanlaşan Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- EYİCE, Semavi, (1960) "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme",**Tarih Dergisi**, XI s. 99-120.
- EYİCE, Semavi, (1975) "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler I", **TTK Belleten**, XXXIX/153 s. 25-48.
- EYİCE, Semavi, (1980) "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler II", **TTK Belleten**, XCIV/176 s. 683-696.
- EYİCE, Semavi, (1997) "Hamam", İslam Ansiklopedisi(DVY), C:XV, İstanbul, s.402-430.
- GÜNGÖR, Harun, (1984) "Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe", Türk Dünyası **Araştırmaları**, İstanbul S. 33, s. 95-101.

KARAKAYA, Enis, (1996) "Gedik Paşa Hamamı", İslam Ansiklopedisi(DVY), C.13, İstanbul, s. 547-548.

KARPUZ, Haşim, (1989) **Şebinkarahisar**, Ankara.

KARPUZ, Haşim, (1990) **Trabzon**, Ankara.

KÖŞKLÜ, Zerrin, (2001) "Nevşehir/Gülşehir Karavezir Mehmet Paşa Külliyesi", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, S.7, Erzurum, s.75-92.

ÖGER, Adem, http://www.jasstudies.com/Makaleler/1082409234_60%C3%96ger-Adem-vd-1137-1151.pdf. Son erişim tarihi 29.05.2014

ÖNGE, Yılmaz, (1995) XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları, Ankara.

ÖZKARCI, M. (2006) "Niğde-Fertek'te Osmanlı Dönemi Mimarî Eserleri ve Türk Mimarisindeki Yeri", **XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler**, II. Cilt II. Kısım, TTK. Yay., Ankara, s 1234-1260

ÖZTÜRK, İbrahim, (1995) **Niğde Sancağı'nın İdari ve Demografik Yapısı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ÖZTÜRK, İbrahim, (2005) Niğde'de Mübadele ve Mübadelenin Uygulanışına Dair Bir Teftiş Raporu 1924-1927, **Niğde Tarihi Üzerine**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 269-288.

PAPA GEORGİOS CEMİYETİ, (2014) (Latin Alfabesine aktaran ÖGER Adem - ÖZDEM Oğuz); 1914 Nevşehir Salnamesi, Nevşehir.

TANMAN, M. Baha, (1996) "Gedik Ahmet Paşa Külliyesi", İslam Ansiklopedisi(DVY), C.13, İstanbul, s.544-547.

TOPÇU, S.Murat, (2013) **Sivas Hamamları**, Lâçin Yayınları, Kayseri.

ÜNAL, R. Hüseyin, (2000) "Beçin 1997 Kazısı", **Sanat Tarihi Dergisi**, S.X İzmir, s. 139

ÜRER, Harun, (2002) **İzmir Hamamları**, Ankara.

YÜKSEL, İ. Aydın, (1983) **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri**, V, İstanbul.

YEGÜL, Fikret, (2004) **Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma**, (Çeviren: Emel Erten), İstanbul.

YEGÜL, Fikret K. (2009) " Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkanma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği ", **Anadolu/Anatolia**, S.35, Ankara, s.99-118.

<http://blog.milliyet.com.tr/yesilburc--deneyi--tarihine-bir-bakis/Blog/?BlogNo=444832>
Son erişim tarihi 29.05.2014

FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER

Fotoğraf 1: Fertek Köyü Hamamı doğu cepheden görünüm.

Fotoğraf 2: FerteK Köyü Hamamı güney-batı taraftan soyunmalık cephesi.

Fotoğraf 3: FerteK Köyü Hamamı külhanı ve sonraki ilave ısıtma tertibatı.

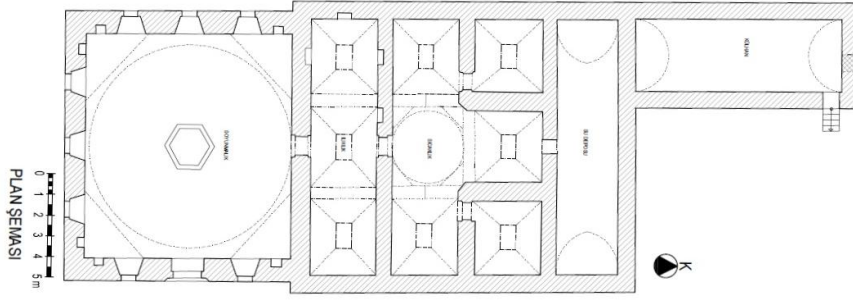
Fotoğraf 4: Fertek Köyü Hamamı giriş ve kitabe.

Fotoğraf 5: FerteK Köyü Hamamı soyunmalık kısmından bir görünüm.

Fotoğraf 6: FerteK Köyü Hamamı sıcaklıktan görünüm.

Çizim 1: Fertek Köyü Hamamı Plan Şeması

Fotoğraf 7: Yeşilburç Köyü Hamamı güney-batıdan genel görünüm

Fotoğraf 8: Yeşilburç Köyü Hamamı örtü sistemi güneyden görünüm.

Fotoğraf 9: Yeşilburç Köyü Hamamı külhan bölümü ve külhan ağızı.

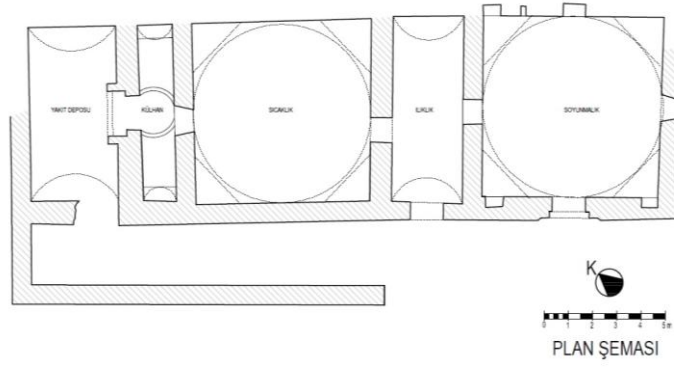
Fotoğraf 10: Yeşilburç Köyü Hamamı giriş açıklığı ve beden duvarı kaplamaları.

Fotoğraf 11: Yeşilburç Köyü Hamamı soyunmalık kısmından bir görünüm.

Fotoğraf 12: Yeşilburç Köyü Hamamı sıcaklık bölümünden bir görünüm.

Çizim 2: Yeşilburç Köyü Hamamı plan şeması.

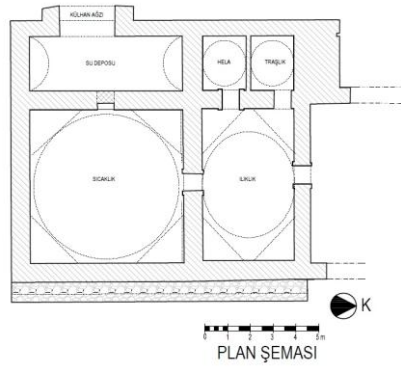
Fotoğraf 13: Hamamlı Köyü Hamamı genel görünüşü.

Fotoğraf 14: Hamamlı Köyü Hamamı güney-batıdan görünüşü.

Fotoğraf 15: Hamamlı Köyü Hamamı sıcaklı örtü sistemi.

Çizim 3: Hamamlı Köyü Hamamı plan şeması.